

ФЕХТУВАЛЬНИЙ ТРАКТАТ ФІОРЕ ДЕІ ЛІБЕРІ ДА ПРИМАРІАЧЧО «КВІТКА БИТВИ» ТА РИЦАРСЬКІ БОЙОВІ ПРАКТИКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIV – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ XV СТ.

Гуцул В. М. (Ужгород)

Стаття присвячена ілюстрованому фехтувальному трактату початку XV ст. «Квітка битви» авторства північно-італійського нобіля Фіоре деі Лібері (нар. біля 1350 – пом. після 1409). Трактат, котрий є найдавнішою збереженою італійською пам'яткою такого жанру, представляє собою серію динамічних малюнків з короткими підписами, що утворює складну систему рухів тіла та маневрів необхідних для застосування різних видів холодної зброї (кинджала, меча, бойового молота, списа) у пішому та кінному ближньому бою. Фіоре пише про себе в передмові до трактату що він розпочав бойову науку з юності і шкудував її більше 40 років. Майстер працював у руслі ефективної і, що важливо, паневропейської традиції бойових мистецтв. Фіоре зазначає що багато подорожував аби вдосконалитися своїх мистецтвах. Майстер дає поради стосовно турнірних поєдинків (їх він називає «боєм за бар'єрами» - *combatter in Sbarra*), а також і стосовно менш ритуалізованих форм збройного насильства як то битва, війна чи дуель, він працює з усіма актуальними для рицарства мілітарними практиками. Основна мета даної статті полягає у тому аби на матеріалі трактату Фіоре дослідити бойові техніки використання холодної зброї у рицарському середовищі, визначити характерні риси і скласти уяву про їх ефективність. Трактат Фіоре наглядно демонструє те, що рицарський стан в другій половині XIV – перших декадах XV ст. продовжував ігнорувати стрілецьку зброю та дистанційну тактику і залишався носієм традиції ближнього бою. Останній вимагав від шляхетного комбатанта досить широкого спектру бойових умінь та навичок починаючи з рукопашного бою та боротьби без зброї, до складних фехтувальних еволюцій пішки та верхи і врешті, особливої психологічної підготовки, котру Фіоре називав «войовничістю» (*valente*). У безпосередньому зіткненні, яким би шляхетним і почесним з точки зору рицарського світогляду воно не вважалося, від учасника не очікували жодної куртуазії. Навпаки, всякий прийом, скоро як міг принести перемогу, а з нею честь, славу і зиск, годився в потребі.

Ключові слова: середньовічні бойові мистецтва, фехтувальний трактат, холодна зброя, рицарство.

Постановка проблеми. «Бойові книги» – фехтувальні трактати, переважно ілюстровані, котрі від початку XV ст. набули широкої популярності в Західній Європі, особливо у німецьких та північно-італійських землях, є першорядними джерелами для досліджень воєнно-історичної проблематики пізнього Середньовіччя та раннього модерну. Вчені, які працюють над їх дослідженням запропонували таку дефініцію. «Бойові книги», (німецькою – *Fechtbücher*) – це *terminus technicus*, що використовується на позначення обширної і різномірної сукупності манускриптів та друкованих книг створених для того аби у систематичний спосіб перенести на папір (або пергамент) складну систему рухів тіла та маневрів необхідних для застосування зброї різних видів. Це явище репрезентує корпус знань, отриманих з практичного досвіду та поширюваних усно, воно стосувалося усіх аспектів індивідуальних зіткнень як із зброєю так і без неї, що відбувалися у різних соціокультурних контекстах і життєвих ситуаціях, і котре дозволяє побачити у якісно новому світлі фундаментальне питання зв'язку між дією та комунікацією [12, с. 9].

В силу своєї специфіки такі пам'ятки досить важко типологізувати згідно традиційних джерелознавчих класифікацій. Але переважна більшість фехтбухів XV ст. – це так звані «іконотексти», згідно визначення Пітера Вагнера і Пітера Берка, тобто пам'ятки, де зображення є або

рівноправним тексту або навіть переважає його за значенням для сприйняття і засвоєння змісту [11, с. 39]. Важливість фехтбухів для реконструкції середньовічних і ранньомодерних бойових практик важко переоцінити.

Найстаршою з пам'яток такого роду є «Манускрипт I.33», котрий перебуває на збереженні у Королівській Зброярні в Лідсі (Велика Британія). Ця, щільно ілюстрована пам'ятка німецького походження, створена у Франконії близько 1300 р. стосується виключно пішого бою без обладунку на мечах в парі з невеликим щитом (баклером) [9, с. 44-45].

Прийнято вважати, що основне завдання такої літератури полягало у підготовці сторін до формального судового поєдинку тобто «Божого суду», ціллю котрого було виявлення шляхом збройного зіткнення звитяжної сторони у юридичному конфлікті. Щоправда, попит на фехтувальні трактати значно підвищився саме на початку XV ст., коли традиція збройної ордалії вже відходила в минуле, натомість росла мода на турнірні та приватні поєдинки. Напрошується висновок що акцентом на Божий суд «де всі прийоми дозволено», фехтувальні майстри легітимізували поширення знань та вмінь, котрі стосувалися не стільки ордалій, скільки прикладного збройного насильства і рівною мірою могли бути застосовані будь де, як на «справедливій» війні так і в п'яній різанині. Збройні конфлікти, в тому числі приватні,

часто спонтанні, були невід'ємною складовою середньовічного повсякдення.

Вважається, що поштовхом для розвитку традиції послужив римований текст відомий під лаконічною назвою «Декламація» („Zettel“) авторства загадкового майстра Йоганеса Ліхтенауера (жив, ймовірно, у XIV — поч. XV ст. у Південній Німеччині). Про його життя зберіглося лише одне повідомлення від його учня духовного звання Ханко Добрінгера, одного з авторів *Нюрнберзької домової книги* (кодексу що включає в себе манускрипти датовані *post quem* 1389 р.)¹ Ханко пише, що майстер Йоганес довго подорожував світом аби навчатися давньому і шляхетному мистецтву меча у різних спеціалістів і врешті взявся викласти свій досвід на папері. Аби правдиве знання не потрапило в руки профанів і шахраїв, Ліхтенауер komponував свій текст так аби той був недоступний розумінню дилетанта. Чим надав наступним поколінням майстрів простір для численних інтерпретацій та коментарів. Найбільше місця Ліхтенауер відвів під поради стосовно роботи так званим «довгим мечем» (тобто зброєю розрахованою на дворучний хват) без обладунку пішки, але крім того приділив увагу бою довгим мечем в комплексі із обладунком пішки і верхи [9, с. 23].

Власне цю композиційну структуру відтворив Фіоре деі Лібері де Примаріаччо (нар. біля 1350 – пом. після 1409), автор *«Квітки битви»*, першого відомого нам ілюстрованого фехтувального трактату італійської провінції, про який йтиметься в даній статті. Фіоре деі Лібері був нобілем з селища Примаріаччо поблизу Фріулі, нащадком рицарської родини, що мешкала на північно-східному італо-імперському кордоні [13, с. 11]. Фіоре народився в середині – другій половині XIV проте скомпонував трактат уже на схилку життя - в першій декаді XV ст. *«Квіти битви»* цікаві нам передусім тим, що написані – в ширшому розумінні термінів - рицарем для рицарів. Адже Фіоре на відміну від переважної більшості своїх німецьких колег по фаху, що належали до третього стану, походив з шляхетного роду і жив у рицарському світі. Він робив свою кар'єру здебільшого в Північній Італії в регіоні, де шукали вояцького щастя найманці з усієї Європи, а отже регулярно контактували воєнні еліти французького, німецького, англійського та місцевого італійського походження. Він мав знайомства як серед відомих кондот'єрів так і найвищих аристократів свого часу (що помітно вже з присвяти *“Квіти битви”* маркізу Ніколо д'Есте) і багатьох з них навчав. Сам майстер згадує кількох своїх учнів та їх противників, серед останніх названий «взірцевий рицар» свого часу Жан де Менгр прозваний Бусіко, учасник битви під Нікополем (1396) Азенкуром (1415) [2, fol. 1]. Тому можна з певністю стверджувати, що його трактат представляє

нам рицарські бойові практики актуальні на останню третину XIV ст. - перші декади XV ст.

Виходячи з цього **основна мета даної статті** полягає у тому аби на матеріалі трактату Фіоре дослідити бойові техніки використання холодної зброї у рицарському середовищі, визначити характерні риси і скласти уяву про їх ефективність. Дотепер частково (а для української історіографії – то і повністю) актуальним є міркування Карін Ферелст: *«Дослідження інституту рицарства репрезентують ґрунтовний аналіз його кодів поведінки і соціального статусу, а також місця і ролі його образу в літературі. Проте чого бракує так це систематичного опрацювання специфічних навиків і компетенцій необхідних окремому комбатанту [12, с. 7]»*.

Джерела та література. *«Квітка битви»* представляє собою серію динамічних малюнків з короткими підписами, яку відкриває обширна передмова де автор описує свою кар'єру та професійні пріоритети, окремо наголошуючи на важливості таких праць як його для опанування шляхетної бойової науки. Збереглося чотири рукописні копії трактату датованих першими двома декадами XV ст. Два з них, виготовлені в 1400-1409 рр., найімовірніше ближче до початку сторіччя, це манускрипт Ms. M.383, озаглавлений *Fior di Battaglia* з бібліотеки Пірпонта Моргана у Нью Йорку [3] та Ms. Ludwig XV 13 під таким же титулом із музею Пола Гетті в Лос-Анджелесі [2]. Ще один, манускрипт з титулом *Flos Duellatorum* датований автором 10 грудня 1409 р. належав італійській родині Пізані-Доссі [5]. Ця копія точно датована автором 10 числом лютого 1409 р. [5, fol. 2r], вона має чимале значення для історії зброї, оскільки містить одне з перших зображень повного білого латного обладунку [10, с. 66, 86]. Четверта копія з Національної бібліотеки Франції є латинським перекладом озаглавленим *Florus de arte luctandi* виконаним так само в перших декадах XV ст. [4]. Першим для широкого кола дослідників став доступним манускрипт Пізані-Доссі, виданий факсимільним способом італійським істориком Франческо Новаті у 1902 р. [5].

Сідні Енглоу, першопроходець у сфері вивчення західноєвропейських фехтувальних трактатів на початку 2000-их рр. видобув ім'я Фіоре із забуття і привернув до його доробку увагу як академічних істориків, так і практиків реконструкторів [9, с. 23 *passim*]. Актуальний стан досліджень спадщини Фіоре підсумовано на відповідній сторінці потужного онлайн-проекту Асоціації історичних європейських бойових мистецтв (Historical European Martial Arts Alliance) *“Wiktenauer”*².

Виклад основного матеріалу. Майстер Фіоре пропонує універсальну бойову систему, що включає боротьбу без зброї, бій з кинджалом, бойовим молотом (*azza*), списом та довгим мечем без обладунку, бій у латах з мечем, списом та *azza*,

¹«Домова книга» (Hausbuch) – вид середньовічних і ранньомодерних манускриптів, куди вписувалися кухонні рецепти, таблиці міри та ваги, курси перерахунку валют та добрі поради, в тому числі і щодо поводження із зброєю.

² https://wiktenauer.com/wiki/Fiore_de%27i_Liberi [date of access 7.11.2018].

боротьбу без зброї верхи, кінний бій із залученням того ж самого арсеналу за винятком *azza*, а також кінний тараний поєдинок на кушованих (горизонтально затиснутих під правим плечем комбатанта) списах. Трактат побудований на принципі демонстрації певного бойового прийому та відповідного йому контр прийому, котрі подані у послідовних ілюстраціях.

Фіоре пише про себе в передмові що він розпочав бойову науку з юності і штудував її більше 40 років. Як зазначив Сідні Енглоу, Фіоре працював у руслі ефективної і, що важливо, паневропейської традиції бойових мистецтв. Фіоре зазначає у передмові що багато подорожував аби вдосконалитися своїх мистецтвах. Характерно, що під час своїх мандрів Фіоре згадує, що вчився у певного фехтмайстра Йоганна із Швабії, (а той в свою чергу був учнем Нікласа з Тоблему з діоцезії Метцу) [5, fol. 2r]. Це повідомлення дозволяє деяким дослідникам снувати нічим не підтвержені гіпотези про особисте знайомство Фіоре з Йоганесом Ліхтенауером.

Як впливає з передмови, Фіоре не вважає рицарство занепалим, тим більше у якості бойової сили, саме для шляхетних бійців адресує він свою роботу. Фіоре добре знався на звичаях турнірних поєдинків, котрі називав “боєм за бар’єрами” (*combatter in Sbarra*), Майстер не проводив чіткої межі між турнірною традицією та військовою справою доби, він згадує відомих своїми бойовими звершеннями кондот’єрів, котрих готував до турнірних виступів і виразно давав зрозуміти, що його наука стане в пригоді і на війні і за бар’єрами. Проте вже в перших рядках трактату він попереджає про різницю між турнірним поєдинком та зіткненнями без визначеного протоколу і рицарського захисного спорядження.

«Я, Фіоре, говорив своїм учням, які мали битися за бар’єрами, що бій за бар’єрами далеко не такий небезпечний як бій в гамбезоні, з мечем для удару та уколу, оскільки для кожного, хто має справу з гострими мечами, бодай одна помилка у захисті буде вартувати життя. Тоді як той хто б’ється за бар’єрами в доброму обладунку може пропустити багато ударів, проте не втрачає можливість перемогти. А до того: мало хто помирає там від одного удару. Тому можу сказати що я б краще тричі бився за бар’єрами, аніж один раз на гострих мечах....» [2, fol. 1v].

Фіоре знав про що говорив з власного досвіду.

Він пише: «Найбільше клопоту завдавали мені фехтувальні майстри та їхні учні. Заздрячи мені, названі майстри викликали мене до бою на мечах, придатних як рубати, так і колоти, без жодного обладунку за винятком гамбезону та шкіряних рукавиць, і все це ставалося тому, що я не хотів ані вправлятися з ними, ані вчити їх своєму мистецтву. П’ять разів я був викликаний до бою. І п’ять разів заради своєї честі я виходив проти них і змагався у потаємних місцинах без друзів та приятелів, не маючи жодної надії, окрім як на Бога, на своє мистецтво, на себе, Фіоре, і на свій меч.» [2, fol 1v].

Як проходили такі поєдинки стає ясно з доброї поради майстра, висловленої з гідною поваги прямою булавою людини, вміщеної на аркуші 26r та наглядної ілюстрації до неї. Лексика оригіналу збережена.

«Такий фортель я зроблю своєю ногою та по вашим яйцям. І роблю я це аби завдати вам болю і змусити вас втратити захисну стійку. Оскільки цей прийом мусить виконуватися блискавично, облиште всякі сумніви щодо нього. Захищатися від цього удару потрібно швидко, і то таким чином: боєць має захопити лівою рукою праву ногу противника і тоді він зможе кинути його на землю» [2, fol. 26r].



Fig. 1. MS Morgan.383 Fior di Battaglia, 1410-1420, North Italy, folio 26r, Morgan Library & Museum, New York (NY).

Стрілецька зброя Фіоре, як правдивого рицаря, не цікавила, на відміну від його молодшого колеги-фехтмайстра, міщанина Ганса Тальхоффера. Але певно не через аристократичне упередження. Просто в тій традиції збройного насильства, в якій Фіоре був вихований і яку намагався передати наступникам, не було місця дистанційному бою. Перше що кидається в очі при знайомстві з його рекомендаціями — це крайній прагматизм. Від людини, котра 5 раз виходила на смертельні поєдинки із конкурентами, важко чекати чогось іншого. Борцівські захвати, удари ногами в коліно і пах та інші брудні трюки, котрі він радить комбінувати із застосуванням шляхетної білої зброї, наглядно демонструють – в середньовічному фехтуванні було мало елегантності, а в рицарських поєдинках, навіть турнірних, ще менше протоколу і ритуалу. На сторінці 36 v Ms. Ludwig XV 13 йдеться про бій у повному обладунку на бойових молотах (*azza*), обов’язкову програму у більшості турнірних «збройних діянь» (*pas d’arme*) XV ст. На випадок коли одному з комбатантів вдалося дровком своєї зброї відбити або притиснути зброю противника до землі Фіоре має кілька дієвих порад. Наприклад, скоротити дистанцію, засунути дровко своєї зброї між ноги противнику, закрити йому вільною рукою

зорову щілину і коли той спробує вивернутися (для того аби звільнити обзор необхідно були рухати усім тілом, а не лише головою) звалити його на землю, користуючись древком своєї зброї як важелем. Або ж наступити на зброю противника ногою, і ударити

його в лице металевим шипом, котрим закінчувалося древко клевця.. Якщо ж шолом противника обладнаний надійним забралом, перед ударом варто підняти його вільною рукою, а вже потім встромляти у відкрите лице сталевий шип [2, fol. 36v].



Fig. 2. MS Morgan.383 Fior di Battaglia, 1410-1420, North Italy, folio 36v, Morgan Library & Museum, New York (NY).

Основна зброя спішених рицарів доби Столітньої війни – вкорочений спис – представлений у всіх чотирьох копіях його трактату. Фіоре пропонує застосовувати точні удари у відкриті та слабкі місця обладунку: під відкрите забрало, в кольчужне прикриття шиї, і одночасно повідомляє способи як від них захиститися.

Мечі, котрі в трактаті Фіоре застосовуються проти латного обладунку можуть бути чітко ідентифіковані як належні до типу XVII за класифікацією Еварта Окшотта. Окшотт характеризує мечі типу XVII таким чином: «Це, перш за все, меч для колольного удару, жорстка, відточена полоса сталі. Він важчий за своїх попередників, вага пересічного меча типу XVII могла доходити до 2,5 кг, тоді як вага меча типу XIIIа коливалася в межах 1,5 – 1,8 кг. Значна вага цієї зброї робила її ефективною у проламуванні пластинчатого обладунку. В період 1360-1420 рр. пластинчата броня набула своїх наймасивніших форм, тому улюбленою рицарською зброєю була сокира, булава та бойовий молот. Меч типу XVII був спроектований для того аби конкурувати з ударною зброєю» [14, с. 66].

У трактаті ці мечі рекомендовано використовувати проти лат виключно як колольну зброю, завдавати нею потужних проламуючих і проникаючих ударів. В тій частині трактату, котра присвячена бою на мечах в пластинчатому обладунку Фіоре не згадує жодного січного чи ріжучого удару, власне такі були неефективними проти сталевих гартованих пластин товщиною 2-3 мм, комплекс яких покривав більшу частину тіла комбатанта.

Натомість Фіоре радить: колоти у незахищені латами місця, перш за все у відкрите лице. «Коли я бачу що не можу пробити ані його груди [через лату] ані його лице через забрало шолому, то мушу підняти забрало, а потім ударити його вістрям в лице» [2, fol. 33r].

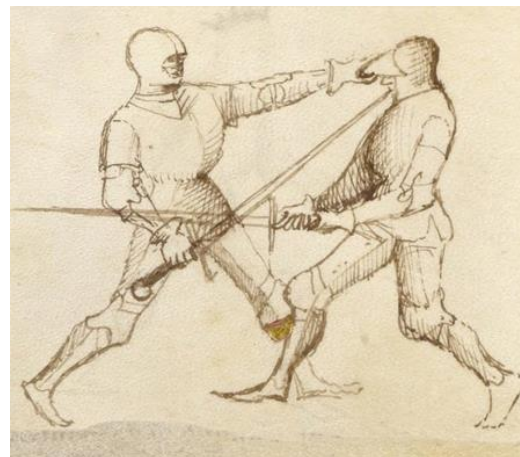


Fig. 3. MS Morgan.383 Fior di Battaglia, 1410-1420, North Italy, folio 36v, Morgan Library & Museum, New York (NY).

Завдавати ударів хрестовиною та наверхом меча. «Коли у тіснєві противник вважає що я хочу застосувати [клинок], я можу його перехопити таким чином як показано [тобто ближче до вістря], а якщо це мені не допоможе, я ударю його хрестовиною в лице ... а після цього так само швидко можу ударити його в лице наверхом.» [2, fol. 33v].



Fig. 4. MS Morgan.383 Fior di Battaglia, 1410-1420, North Italy, folio 33v, Morgan Library & Museum, New York (NY).

Використовувати меч як важіль для виведення противника з рівноваги. «Коли учень опинившись на короткій дистанції розуміє, що не може заподіяти шкоди противнику мечем, тоді він мусить зачепити його мечем закинувши тому меч за шию, а свою праву ногу завести тому за ліву ногу і кинути його на землю на правий бік». [2, fol. 34v].



Fig. 5. MS Morgan.383 Fior di Battaglia, 1410-1420, North Italy, folio 34v, Morgan Library & Museum, New York (NY).

Комбінувати борцівські захвати та кидки з колольними ударами. «Майстер повинен вхопити противника, котрий захищається від його уколу за локоть і з усією силою розвернути його до себе спиною... І коли противника розвернено, то можна ударити його знизу під праве плече, або під бармицю шолома, або, присівши, у зад чи під коліно, або в інше незахищене місце» [2, fol. 35r].



Fig. 6. MS Morgan.383 Fior di Battaglia, 1410-1420, North Italy, folio 35r, Morgan Library & Museum, New York (NY).

Власне, здатність до такого роду дій на думку Фіоре прямо залежав успіх в бою, майстер вважає, що добре озброєному і ретельно навченому але не войовничому комбатанту краще власноручно повіситися, аніж йти до битви. Додаючи, що з Божою поміччю жоден його учень не був невдахою у мистецтві якому вчився [2, fol 1v].

Як бачимо, мистецтво це включало зовсім не рицарські бойові прийоми. Але реалії середньовічної війни були далекі від романтичних уявлень про

рицарство як товариство шляхетних вершників що куртуазно з'їжджаються посеред битви з достойними противниками аби елегантно схрестити гідну свого статусу зброю. Родовиті і уславлені бійці добре знали користь вдалого захвату чи кидка, а їх біографи не вагалися описувати діяння мало схожі на турнірні подвиги. Зерцало рицарства, сер Джон Чандос у битві при Нахері (1367), поведився докладно в манері настанов Фіоре. Це спочатку

описав його власний герольд, а трохи згодом – Жан Фруассар.

Великим був шум і пил. І не було жодного знамена чи прапорця, не втоптаного в землю, такою була ця битва. Тоді Джон Чандос був збитий на землю, а на нього упав один кастилець великої та міцної статури на ім'я Мартін Ферран, що бився так затято, що мало не добив його і поранив його через забрало. Але Чандос, відважний у цій великій скруті, ножем [cotel], якого мав при боці ударив кастільця і ввігнав цей гострий ніж тому в поясицю від чого кастилець упав мертвий. Чандос жваво підвівся і, взявшись за свій меч обома руками повернувся до битви, де тримався так твердо, що кожний, кого досягали його удари міг певно вважати себе мертвим [8, с. 221-222].

Жан Фруассар уточнює деталі.

Джон Чандос опинився у великій небезпеці, але цей рицар мав ніж для плит [coutiel de plat], при боці. Він вихопив його і завдав каталонцю такого удару в поясицю, що ніж пробив плити [platttes], і пройшов глибоко крізь кишки. Цей удар умертвив каталонця і вийшов з іншого боку. Мессієр Джон Чандос швидко піднявся, взявся за меч, сильно загострений, міцний і добре заточений і так вибрався із скрути ... [7, с. 202, 211].

Схожу ситуацію, далеку від куртуазних конвенцій, зображає мініатюра Майстра Вергілія із Першої книги Фруассара, що ілюструє битву під Оре (1364) де двоє комбатантів у верхній частині композиції застосовують у тісній рукопашній вочевидь «нерицарські», борцівські прийоми.



Fig. 7. MS KB, 72 A 25, Jean Froissart, *Chroniques* (Vol. I), Paris, France, Virgil Master, c. 1410, folio 257r. National Library of the Netherlands, Hague.

Трактування Фіоре таранного бою, якому присвячені перші сторінки манускрипту Морган та латинського перекладу «Квітки битви» з Парижу і заключні частини двох інших копій, спростовує поширений історіографічний стереотип, від котрого не вільні навіть такі компетентні дослідники як Сідні Енглоу, про те, що цей бойовий прийом в пізньому

середньовіччі втрачав бойове значення. Попри те, що Фіоре часто нагадує, що прийоми яким він учить є корисними як на полі бою так і за турнірними бар'єрами, його не цікавить взірцевий рицарський поєдинок на рівних кушованих списах. Натомість, у тій частині трактату де мова йде про таранний бій, він дає поради як зрівняти шанси вершникам по-

різному озброєним. Бійцю, у якого коротший спис вів без усяких куртуазних застережень радить цілитися у голову коню противника, а противник, аби зберегти свою перевагу, мусить робити докладно те саме. Майстер виразно преферує вкорочений спис, так звану *mezza lanca*, котрий надається до фехтування в сідлі, на відміну монофункціонального довгого спису придатного виключно для кушування і таранного удару [2, fol. 41r-43r].

У випадку використання цього легкого і короткого спису проти довгого спису, майстер радить під час зближення опускати перший донизу, аби при зіткненні одним рухом догори відбити спис противника вбік і встановити власний в ударну позицію. І короткий спис і техніка роботи з ним була відома далеко за межами Північної Італії. Наведемо один красномовний приклад. Польський хроніст Ян Длугош визнає за таким списом литовську генезу, проте називає його слов'янським терміном *сулиця* [*Sulicze*] і говорить що зброя була популярна серед рицарів Тевтонського Ордену настільки, що певну хоругву хрестоносців у битві при Грюнвальді (1410) поляки прийняли за литовську. Описаним Фіоре прийомом у кінному поєдинку проти польського

рицаря Добеслава з Олесніці (котрий виїхав на розвідку аби з'ясувати до якого війська належала згадана хоугва) скористався певний рицар Тевтонського ордену. Останній «заступивши Добеславу дозоро, своєю легкою сулицею підбив йому догори його спис і перекинув через голову і таким чином уникнув удару» [1, с. 259-260].

Наголосимо, що ті поради де Фіоре пропонує цілитися в голову коню, а не у вершника, або опускати вістря донизу аби бити не противника, але його коня в груди, коли власний спис коротший, стосуються ситуацій, що трапляються виключно в правдивому бою, а не під час регламентованих турнірних зіткнень.

Латинський манускрипт «Квітки битви» містить зображення таранного удару мечем, досить рідкого в іконографії доби прийому, під час якого зброя, затиснута під плечем, використовується на манер кушованого спису, а удар завдається за рахунок руху коня. На мініатюрі вершник цілиться вістря меча в голову противнику. Зображення пояснюється підписом, що у вільному перекладі звучить так: «Вістря меча пробий йому горлянку, сьому учить порада майстра» [4, fol. 3v].



Fig. 8. MSS Latin 11269, Florius de Arte Luctandi, France, c. 1420, folio 3v. Bibliothèque nationale de France, Paris.

Про застосування подібного прийому пише Жан Фруассар у своїх «Хроніках». «...Коли лорд Берклі відїхав на деяку відстань за зброєносцем Жаном де Алленом ... той розвернувся, затис свій меч у кулаці і взяв його під плече на спосіб що підходив для списа і таким чином рушив на свого противника. Сеньйор Берклі не бажаючи поступитися, тримаючи свій бордоський меч, міцний та гострий, за руків'я, змахнув ним і підняв руку для того аби завдати удару при зближенні. Жан де Аллен, помітивши цей намір, ухилився від

удару, проте сам не схибив. В момент, коли вони роз'їжджалися, зброєносець вцілив його в плече і від отриманого удару лорд Берклі впустив на землю свій меч». [6, с. 450].

Ще одній пораді Фіоре вдалося відшукати аналогію. В манускрипті Гетті читаємо: «... Той що з мечем чекає на того що із списом у стійці Кабаняче Ікло. Як тільки той що з списом наблизиться до нього, Майстер з мечем відіб'є спис на правий бік. І той що з мечем може одночасно і захиститися і ударити одним поворотом меча [2, fol. 43r.]».

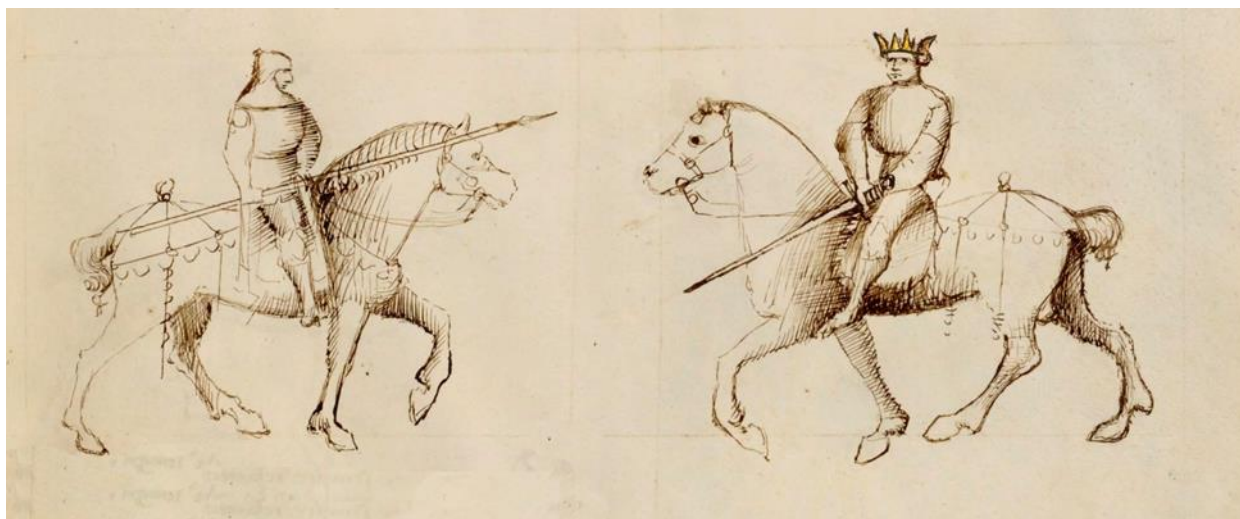


Fig. 9. MS Morgan.383 Fior di Battaglia, 1410-1420, North Italy, folio 43r., Morgan Library & Museum, New York (NY).

Жан Фруассар згадав випадок як після битви під Пуатьє (1356) француз Одар де Ренті, відбив мечем удар спису і висадив свого англійського противника з сідла, прийомом докладно описаним і вище. «З поміж баталій, сутичок, втеч і погонь що траплялися на полі битви цього дня, з монсеньйором Одаром де Ренті сталося те про що мушу розповісти. Мессієр Одар вийшов з битви, оскільки був переконаний, що вона програна безнадійно, а що він не хотів потрапити в полон до англійців, то віддалився звідти на добру лігу. Там його догнав один англійський рицар що переслідував його із списом в руці кричачи: «рицарю, оберніться, не ганьбійте себе втечею!». Мессієр Одар ізганьбитися не захотів, тому зупинився і поклавши меч на передню луку сідла зустрів напад англійського рицаря. Англієць над'їхав із наміром поцілити своїм списом в тарч мессієра Одара, але схибив, тому що той відвів удар але минаючи англійського рицаря сам не промахнувся і так сильно вразив своїм мечем його

в бацинет, що той впав з коня на землю непритомним і вже не зміг зрушитися з того місця де лежав» [6, с. 449].

Висновки. Трактат Фіоре наглядно демонструє те, що рицарський стан в другій половині XIV – перших декадах XV ст. продовжував ігнорувати стрілецьку зброю та дистанційну тактику і залишався носієм традиції ближнього бою. Останній вимагав від шляхетного комбатанта досить широкого спектру бойових умінь та навичок починаючи з рукопашного бою та боротьби без зброї, до складних фехтувальних еволюцій пішки та верхи і врешті, особливої психологічної підготовки, котру Фіоре називав «войовничістю» (*uolente*). Проте у безпосередньому зіткненні, яким би шляхетним і почесним з точки зору рицарського світогляду воно не вважалося, від учасника не очікували жодної куртуазії. Навпаки, всякий прийом, скоро як міг принести перемогу, а з нею честь, славу і зиск, годився в потребі.

Список використаних джерел

Джерела

- [Dlugossii J.] Ioannis Dlugossi seu Longini canonici quondam Cracouiensis Historiae Polonicae libri 12. Quorum sex posteriores nondum editi, nunc simul cum prioribus ex mscripto rarissimo in lucem prodeunt. Vol. II– Frankfurt, 1711. 838 p.
- Fior di Battaglia, Ms. Ludwig XV 13 // The J. Paul Getty Museum // <http://www.getty.edu/art/collection/objects/1443/unknown-fiore-furlan-dei-liberi-da-premariacco-il-fior-di-battaglia-italian-about-1410/?dz=0.5000,0.4023,0.70> [date of access 7.11.2018].
- Fior di Battaglia, Ms. M.383 // The Morgan Library & Museum // <https://www.themorgan.org/collection/renaissance-fighting-manual> [date of access 7.11.2018].
- Florius de Arte Luctandi, Mss. Latin 11269 // Bibliothèque nationale de France // <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8514426f/f1.item> [date of access 7.11.2018].
- Flos Duellatorum, Pisani Dossi Ms. // Novati F. Flos Duellatorum, Il Fior di Battaglia di Maestro Fiore dei Liberi da Premariacco. Bergamo, 1902. 236 p.
- Froissart J. Oeuvres, [ed. K. de Lettenhove], T. V. 1346-1356. Bruxeulls, 1867. 558 p.
- Froissart J. Oeuvres [ed. K. de Lettenhove], T. VII. 1364-1370. Bruxeulls, 1869. 556 p.
- Le Prince Noir, Poème du Héraut D'armes Chandos. [Texte critique suivi de notes par Francisque-Michel]. London & Paris: J. G. Fotheringham, 1883. 392 p.

Література

- Anglo S. The Martial Arts of Renaissance Europe. New Haven & London Yale University Press, 2000. 384 p.
- Blair C. European Armour circa 1066 to circa 1700. London: B. T. Batsford LTD, 1958. 252 p.
- Burke P. Eyewitnessing. The Uses of Images as Historical Evidence. London, 2001. 224 p.
- Late Medieval and Early Modern Fight Books. Transmission and Tradition of Martial Arts in Europe (14th–17th Centuries) [Edited by Daniel Jaquet, Karin Verelst and Timothy Dawson]. Leiden: Brill, 2016. 620 p.
- Mondschein K. The Knightly Art of Battle. Los Angeles: Getty Publications, 2011. 120 p.
- Oakeshott E. R. Sword in the Age of Chivalry. Woodbridge, 1994. 204 p.

SUMMARY

THE FENCING MANUAL “THE FLOWER OF BATTLE” BY FIORE DEI LIBERI DA
PREMARIACCO AND CHIVALRIC FIGHTING TECHNIQUES IN THE SECOND HALF OF THE 14th
CENTURY – THE FIRST THIRD OF THE 15th CENTURY

V. Hutsul (Uzhhorod)

The article is devoted to the oldest Italian illustrated fencing manual as of the beginning of the 15th century entitled “Fior di Battaglia” (“the Flower of Battle”). The author, a North-Italian nobleman Fiore dei Liberi da Premariacco, was born in the middle of the 14th century and studied martial arts from his early years throughout Western Europe. His manual consists of a series of dynamic drawings, presenting the highly sophisticated system of gestures or body movements necessary to use various kinds of melee weapons (swords, daggers, poll-axes, and spears) in mounted and unmounted close combat. Fiori operated within the frames of firmly established pan-European medieval martial arts tradition. His advice concerned both tournament duels (called “combatter in Sbarra”) and far less ritualized forms of armed combat: war, battle and duel. The main purpose of this article is to analyse Fiore’s manual as a historical source for studying chivalric melee weapons martial techniques, to define their characteristic features and to build understanding of their efficiency. “The Flower of Battle” clearly demonstrates that chivalry in the second half of the 14th century and the first decades of the 15th century continued ignoring missile weapons and distant techniques in favour of close combat tradition. The latter required from a noble combatant a fairly wide range of fighting skills, ranging from hand-to-hand and unarmed combat to complicated fencing evolutions on foot and on horseback, and finally, the special psychological training that Fiore called “militancy” (“valente”). In a battle, no matter how noble and honorable it might seem, no courtesy was expected from a knight. On the contrary, any martial technique which potentially might bring victory for a combatant, followed by honour, fame and benefit, was regarded appropriate and acceptable.

Keywords: medieval martial arts, fencing manual, melee weapons, chivalry.